

A SZABADKŐMŰVESSÉG ÉS A PROTESTANTISMUS.

I.

A hanyatló század utolsó évtizede elszánt, kérlelhetlen harcban találja a szabadkőműves eszmék híveit és elleneseit. Egyike ez azoknak a nagy társadalmi forrongásoknak, melyeknek csak egy névre van szükségök, hogy megszülessenek. A felett, hogy ez a név fedezi-e pontosan az eszméket és törekvéseket, melyek körülötte tömörülnek, lehet vitatkozni. A szabadkőműves-intézmény természetéről, céljairól, eszközeiről és világhatalmáról még csak nemrég is oly túlzó képeket rajzoltak, a mint kitünt az a legutóbb Triesztben tartott szabadkőműves-ellenes kongresszuson is, hogy immár a kérdés egyikévé vált azoknak, melyek a közvélemény izgatott fantáziájában öltének testet s melyekről mindenki beszél, de senki sem tud biztosat. Bizonyos az, hogy a szabadkőművességről való közkeletű fogalmak nem mindenben felelnek meg a valóságnak. Az egyes emberek és társadalmi osztályok közötti természetes szolidaritást és összetartást, mint a hatalmi törekvések emeltyűjét, ugyanis igen könnyű összezavarni mindenféle rejtett célzatokkal s hogy ebben a részben a szabadkőműves-szövetség is befolyást nyert a civilizáció eszméi alakulására, azt valóban nem szükséges többé tagadni.

Németországon a szabadkőműves-eszmék már korán gyakoroltak hatást a legmagasabb körökre is. Nagy Frigyes után a legtöbb protestáns fejedelem, sőt r. katolikus fejedelmek is csatlakoztak hozzá. Lotharingi Ferencz, Mária Terézia férje 1731-ben vétetett föl Hágában egy páholyba Chesterfield lord elnöklete alatt. A királynő holland származású orvosa *Van Swieten* által pedig a szabadkőműves befolyás egész a királynő legbizalmasabb környezetéig is fel bírt hatolni.

II. József részessége a szabadkőművesi törekvésekben nem titok a történelem előtt. Legbensőbb tanácsadói és publicistái, egy Feszler, Born, Haschka, legfőbb mozgatói voltak a páholyokból kiinduló terveknek; előbbi, a császár halála

után Poroszországba téve át működései színhelyét, nyíltan szervezte azt a keresztyén kőművességet, mely a porosz politikának eszközéül szolgált arra, hogy uralmát Németországon megalapítsa. Később Oroszországba is ellátogatott, hol a papnöveldék felügyeletét bízták rá.

Majd a József császár által adott példát Miksa bajor választó is követte a szabadkőművesség felkarolásában. Azonkívül mint közvetítők az egyes páholyok közt még más, még merészebb titkos szövetségek is működtek, így a templariussok feltámasztott rendje, a Zinnendorf-rend, a johanniták rendje. E rendek majd mindenikének nagymesteri rangját egyesítette magában Ferdinánd, braunschweigi herceg, előbb Nagy Frigyes, majd György angol király hadvezére a hét éves háború alatt, kinek neve a szabadkőművesség történetében mint *Aron* fordul elő, vagy még gyakrabban a P** F** V** B** (Prinz Ferdinand von Braunschweig) kezdetűk alatt.

Vannak jelek, melyek azt mutatják, hogy II. József császár utóda, II. Lipót sem állott távol ifjú korában a szabadkőművességtől. Legalább Toscanában léte alatt folyt le és pedig nemcsak a felsőbbség elnézésével, hanem egyenes támogatásával az az értekezlet, mely az egyháznak a szabadság és egyenlőség elvei alapján való szervezését tűzte ki céljául, érte ezalatt a püspökök felszabadítását a pápai tekintély alól s az egyház szolgálóinak egyenlő színvonalra állítását. Bizonyos azonban, hogy utóbb II. Lipót elszánt üldözője lett államaiban a szabadkőműves és más titkos szövetkezeteknek, mint ezt a Martinovics-féle pör tanúsítja s ez adott okot némely részről arra az elterjedt hiedelemre, hogy II. Lipót nem természetes halállal, hanem mérég által végezte életét.

Tény az, hogy ebben az időben már Európa egyik sarkától a másikig el volt lépve titkos szektákkal, illumináltakkal, perfectibilistákkal, szabadkőművesekkel, swedenborgiánusokkal, úgy, hogy Caprera bíbornok bécsi nuntius már 1787-ben indítatva érezte magát e tárgyban hosszabb jelentést intézni a pápához.

Mily szerepet játsztak mind e szekták közvetve legalább a francia forradalom előidézésében, arra nézve hitelt érdemlő tanu az elfogultnak csakugyan nem nevezhető történetíró, Louis Blanc, ki egyebek közt ezeket írja a „Francia forradalom történetét“ tárgyazó művében: „Különösen fontos bevezetni az olvasót azon aknába, melyet akkor a trónok és oltárok alatt egészen más fajta forradalmárok ástak, mint az encyclopedista bölcsészek. Egy minden nemzetbeli, mindenféle

vallású s rangú egyénekből álló szövetkezet, kiket megállapított jelek kapcsoltak egymással össze s kik eskü alatt tettek fogadalmat, hogy sértetlenül őrzik meg belső életük titkát, komor próbáknak vetve alá s fantasztikus czeremóniákat űzve, egyébként különben jótékonytársaikat gyakorolók s egymást egyenlőknek tartók, dacára annak, hogy három osztályra osztottak: inasok, legények és mesterekre — ebből áll a szabadkőművesség. Már most a francia forradalom előestéjén a szabadkőművesség épen rendkívüli fejlődést öltött. Egész Európában elterjedve, elősegítette Németország szemlélődő geniuszát, tompan megrázta Franciaországot, s mindenütt a polgári társadalommal ellenkező elvekre alapított társadalom képét mutatta“ stb.

Ekkor történt, hogy az ifjú Mirabeau gróf XVI. Lajos miniszterei által bizonyos titkos politikai küldetéssel Berlinbe küldetve, a német illuministák főembereivel bocsátkozott közelebbi ismeretségbe. Ezek közt volt Nicolai Gedicke, Leuchsenring, a hessen-darmstadti herczeg nevelője, szektai nevén „Leveller“ vagyis „egyenlősítő“. Braunschweigban nyerte Mirabeau az illuminismus legmagasabb titkaiba való beavatását. Visszatérve Franciaországba, tapasztalatait, benyomásait Mirabeau a philaleth-ek páholyában törekedett értékesíteni, melynek már régóta tagja volt s vele első kollegája, Talleyrand, a későbbi autuni püspök.

Ebben az időben írta a német illuministák egyik vezérémbere, Mauvillon egyik barátjához a francia ügyekről. „A forradalom ügye mindjobban áll Franciaországban, remélem, hogy pár év alatt a láng mindenüvé el fog harapózni s általános lesz a felforgatás. Akkor rendünk sokat fog tehetni.“

Biztos történeti források mutatják, hogy a francia forradalom kitörését megelőző pár évvel 1787-ben csupán Franciaországban 703 páholy működött, azonkívül Németországon 623, Angliában 525, Skóciában 284, Irlandban 227, Dániában 192, Hollandban 79, Svájcban 72, Svédországban 69, Oroszországban 145, Lengyelországban 75, Törökországban 9, Északamerikában 85 s az európai államok tengerentúli tartományokban 129. Mindössze tehát nem kevesebb, mint 3217 titkos vagy szabadkőműves páholy. Dumas Sándor „Garibaldi emlékirataiban“ és „Balsamo József“ regényében, mint maga mondja, az illuminismus és szabadkőművesség történetét akarta megírni s ebben említi azt, hogy e két szövetség jelmondata ez a három betű: L.*.* P.*.* D.*.* — azaz „Lilia Pedibus Destruere“ (Tipord a liliomot lábhal). Már pedig tudnivaló, hogy e liliom nem egyéb, mint a legitim francia királyság címere

s a felforgató szektákkal rokon kabalista Cagliostro perében a lefoglalt tárgyak közt találtak is egy keresztet, melyre szintén e három betű volt felírva: L.*.* P.*.* D.*.*

Erre a rejtélyes jelmondatra vezetik vissza a szabadkőművesség támadói mindazon események kulcsát is, melyek a francia forradalom óta lefolytak: XVI. Lajos halálítéletét, Enghien herceg és Berry herceg megöletését s egyáltalán a titkos társulatok állandó összeesküvését a francia, spanyol, nápolyi és párizsi Bourbonok ellen, melynek eredménye mindenütt a Bourbonok kiűzetése lett s a tróntól való megfosztásuk a vér és forradalom minden erőszakos eszközeivel.

Ellenben érdekes följegyeznünk azt a szabadkőművesellenes körökben elterjedt véleményt, mely szerint az illuminismus terjedésében tevékeny részt vett s annak alapítóját, a hírhedt Weiszhaupt Ádámot tényleg is felkarolt egyik szász Koburg hercegnek a múlt századból, köszönhetik a mai Koburgok is nagyrészt, hogy trónjaikkal a szabadkőműves támogatás benépesítette Európát.

Az első császárság kora a szabadkőművesi mozgalmaknak is klasszikus korát jelenti Franciaországban. Bonaparte Napoleon szabadkőműves voltáról majdnem egyetértőleg nyilatkoznak azok, kik a Nagy-Kelet levéltárát átkutatták. Különbösen semmi sem tanúsítja ezt jobban, mint hogy a rémuralom alatt a Nagy-Kelet páholya beszüntette működését; mihelyt azonban Napoleon uralomra került, az összes páholyok újra összegyűltek.

Maga a G.*.* O.*.* — a Grand Orient vagyis Nagy-Kelet — titkára, Bazot írta, hogy ez volt a szabadkőművesség legfényesebb korszaka. Közel ezerkétszáz páholy létezett Franciaországban, Párisban, a departementokban, a gyarmatokban, a hadseregben; a legmagasabb tisztviselők, minden rangú tisztek, tudósok, művészek rokonszenveztek a szabadkőművességgel. Az L. P. D. három inicziáleja — azaz a „Lilia pedibus destrue“ — mondja Dumas — jelentékeny tényezője volt a forradalomnak, s az illuminismus és a szabadkőművesség egyaránt esküdtek ellene a királyságnak.

Napoleon a szabadkőművességet pártfogása alá vette. Napoleon József volt a rend nagymestere, Cambacérés volt a főkanczellár és társnagymester és Murat a harmadik társnagymester. Mikor Jozefin császárnő 1805-ben Strassburgban volt, jelenlétével emelte a párisi „hű lovagok“ páholyának ünnepejét. Ugyanekkor Beauharnais Jenő a párisi „Szent Jenő“ páholy venerabilisának tisztjét viselte. Később mint alkirály jövén Olaszországba, a milánói Nagy-Kelet páholy a legma-

gasabb ranggal, a 32-ik fok főtanácsa mesteri és parancsnoki rangjával tüntette ki.

Szabadjóműves volt Bernadotte is, fia Oszkár meg épen a svéd páholy nagymesterévé emelkedett. Különböző párisi páholyokba nyertek fölvételt: Sándor württembergi herceg, Bernát szász-weimari herceg, sőt a persa követ, Askeri khán is. A senatus elnöke: Lacepède gróf, mint a francia Nagy-Orient elnöke mellett magasrangú társak segédkeztek, mint Kellermann, Massane és Soult tábornokok. De legnagyobb szerepet játszott ezen a téren Cambacérés, ki az összes ritusok főtitkárságait egyesítette magában. Társnagymestere volt a Nagy-Orientnek, tiszteletbeli nagymestere a Kilwiningi Heredom ritusnak, nemzeti nagymestere a szent város jótékony lovagjainak és a többi.

Rovigo rendőrminiszter volt az egyetlen, ki nem tartozott semmi páholyhoz, sőt egy nap gyanút merített az iránt, hogy a páholyok a Bourbonok visszatérésén dolgoznak. Magához rendelte a Nagy-Kelet minden kamarájának elnökeit s behatóan tudakozódott tőlük a páholyok törekvései felől, s hogy vajjon nem konspirálnak-e ott a kormány ellen? Azt felelték, hogy arról könnyen meggyőződhetik, ha fölvéteti magát a szabadkőművesek közé. De míg ezt nem teszi, egy szabadkőműves sem adhat felvilágosítást a felől, a minek titokbantartását esküvel fogadták. A miniszter természetesen tudni sem akart a belépésről, ellenben a büntető törvénnyel fenyegette a szabadkőműveseket.

Ekkor a Nagy-Kelet páholy küldöttséget menesztett Cambacéréshez, hogy őt közbelépésre kérje fel. A főkancellár mosolygott s megígérte, hogy elmegy a császárhoz s mindent elintéz. Úgy is történt; a Nagy-Kelet páholya akadálytalanul folytathatta működését.

Ugy kell lenni, hogy néhány évvel később maga Napoleon is aggályokat táplált az iránt, hogy ellenségei a szabadkőműves páholyokat ellene akarják fölhasználni. Hogy meggyőződjék a valóságról, elszánta magát, hogy Duroc és Lauriston társaságában látogatást tesz incognito a szabadkőművesek összejöveleinek egyikén. Egy este meg is valósította ezt a tervét a Faubourg-St. Marcel egyik helyiségében. Duroc lépett be elsőnek, s leülve a venerabilis mellé, fülébe sugta, hogy még két idegen fog jelentkezni, fogadja őket czeremonia nélkül, s ha fölismerné őket, tartózkodjék minden ovációtól.

Nemsokára a császár és Lauriston is belépett s helyet foglalva, félóráig hallgatták a tanácskozásokat. Midőn Napoleon meggyőződött, hogy a följelentés hazugságon alapul, vissza-

vonult. Csak az ülés végén világosította fel az elnök a testvéreket, hogy kinek látogatásához volt szerencsájök.

Az 1814-iki események nagy változásokat idéztek elő a francia szabadkőművességben. Cambacérés letette összes szabadkőművesi tisztségeit s ettől fogva a Nagy-Orient és a skót ritus különböző fractiói közt ellentétek támadtak, melyek az előbbi tekintélyének igen sokat ártottak, ellenben elősegítették a Misraim ritus terjedését, mely rövid idő alatt több új páholyt létesített. Ilyenek voltak: a „Sinai hegy“, az „Égő bokor“, a „Tizenkét törzs“, „Apollo gyermekei“.

A restauratio alatt a Nagy-Kelet páholyának reménye sem volt hivatalos elismertetésre, de legalább egy vérbeli herczeggel akarta elfogadtatni a nagymesteri méltóságot. Értesítették erről XVIII. Lajost, ki a forradalom előtt pár évvel Versaillesban fivérével, Artois gróffal együtt avattatott fel. Válasza az volt, hogy nem viseltetik személyes ellenszenvvel a szabadkőművesség iránt, de tekintettel kell lennie a szent-szövetségre s a francia papságra. Ez persze nem elégítette ki a szabadkőműveseket, kik most már Berry herczegnek ajánlották föl a nagymesteri kitüntetést.

Mi volt a herczeg felelete, sohasem lehetett positive megtudni. Annyi bizonyos, hogy a Nagy-Kelet fejének ismerte őt el s temetését szabadkőművesi pompával ünnepelte.

Ha mindez teljes világosságot derít a titkos társulatok s ezek között a szabadkőművesek túlnyomó befolyására a XVIII. század és a jelen század első fele eseményeiben, úgy viszont egy francia író, George Sand, az utóbbi évtizedek eseményeire vonatkozólag mondja egy helyt, ugyancsak ezen befolyásra czélozva, hogy: „vannak pillanatok, mikor a birodalmak története csak névleg létezik, s a midőn igazán élő erő csak a kebelökben működő szektáké“.

Ily szekták emberei voltak csupán Anglia újabb történetében: Palmerston és Gladstone, Németországban a modern államtan megalapítója és atyja, Bluntschli, s a történelem annyi hírneves szabadkőművese: Mirabeau, Talleyrand, Lafayette, Sièyes, Condorcet, Robespierre, Baboeuf, Cambacérés, Bonaparte, Dupont de L'Eure, Cremieux, Kossuth, Mazzini, Cavour stb.

A kiegyezési politikával egyidejűleg indult meg Magyarországon is az a nagy szabadkőműves áramlat, mely a XVIII. század végén megszakadt alkotmányos élet helyreállításával fölszabadult közszellemben szintén belevitte azokat az eszméket, melyek az európai politika irányadó férfait mozgatták ebben az időben. Bismarcknak a német egység kivívásával sikerült a szabadkőművességre támaszkodva, Közép-Európa térképét

gyökeresen átalakítani s oly hatalmi góczot teremteni, mely érdekkörébe ellenállhatlanul sodorta bele a Bluntschli által elméletileg kifejtett nemzeti államok aspirációit. A dualismus műve és a német egység gondolata közt a szerves kapcsolatot nem nehéz föltalálni, főleg ha tudjuk magának Beustnak is egy szabadkőműves közlöny által nyíltan bevallott affiliatióját a páholyokkal. 1870. január 30-án a johannita szabadkőműves-ség, vagyis a három symbolikus fokozat anyapáholya megkezdte működését a fővárosban s Pulszky Ferenczet emelte a nagymesteri méltóságra. Ennek fölötté állott még a skót ritus anyapáholya, melynek nagymestere 1874-ben maga az akkori kultuszminiszteriumi államtitkár, Jovannovics volt.

Minde páholyoknak külföldi összeköttetéseit érdekesen mutatja az alább következő okmány, melyet az olasz Nagy-Orient intézett a magyar Nagy-Orienthez az „5863. év első hava 27-ik napján“ Turinból.

„Fölolvastatott — mondja az okmány — Buscalioni helyettes nagymester jelentése. Tekintve, hogy az olasz és magyar szabadkőművesek szövetsége mind jobban megszilárdítja e két nemzet politikai testvériesülését, s remélve, hogy a magyar szabadkőművesség rövid időn szárnyra kelve zendítheti rá a Dráva, Tisza és Duna ősi partjain megváltott testvérek örömdalát —

„Az olasz Nagy-Orient boldognak vallja magát, hogy szabad lobogója alá fogadhatja a keletkező magyar kőműves-séget, s Türr testvérrel együtt örvendez tényleges nagymesterré választatása fölött, s Kossuth testvérrel a rend tiszteletbeli nagymesterré választatása fölött.“

Aláírva: *Filippo Cordova* nagymester, első helyettes nagymester *Govean*, második helyettes nagymester *Buscalioni*, főlevéltáros *Pazza*, főtitkár *Gallo*.

Tény az, hogy a Nagy-Orient is a németországi páholyok támogatásának köszönheti létrejöttét, s megalakulása után pár évvel már nyíltan csatlakozott a francia Nagy-Orient azon kijelentéséhez, melylyel a világegyetem nagy építőmestere nevét törölni határozta a páholyok deszkáiról. Ezt a tényt a legfőbb német szabadkőműves közlönyök, a „Bauhütte“, s a „Freimaurer Zeitung“ is megerősítik.

Jellemző, hogy Xavier Roux „L'Autriche-Hongrie“ című könyvében, mely 1879-ben jelent meg Párisban, miután kiterjeszkedett azokra a veszélyekre, melyekkel az elemi oktatásra nézve a Fröbel-rendszer leple alá csempészett vallási indifferentismus jár, rámutat arra a közismeretű tényre, hogy Magyar-

országban nincs egyetem, melynek tanszékein ne ülne egy vagy két apostata.

Jól jellemzi a már említett titkos befolyását a politikai és társadalmi szektáknak az eseményekre többek közt Disraeli, a későbbi Beaconsfield miniszter: „E század kormányainak — mondja — nem csupán a kormányokkal, császárokkal, királyokkal, miniszterekkel vannak dolgaik, de a titkos társaságokkal is. Ezek is oly elemek, melyeket számba kell venni, s melyek utolsó pillanatban semmivé tehetnek minden megállapodást; ügynökeik vannak mindenütt, lelkiismeretlen ügynökeik, kik gyilkosságokra beszélnek rá, s ha kell, vérontást idézhetnek elő“.

Távol áll tőlünk, hogy mindezzel a szabadkőműves szövetségeket okolnánk; hiszen a szabadkőművesség nem egy ízben utasított vissza hivatalosan is mindennemű közösséget azokkal a titkos társulatokkal, melyeknek kezét ott találjuk a jelenkori forradalmakban mindenütt: a carbonarismusban, az Ifjú Európában, az Egyetemes demokrata-szövetségben, az Internationale-ban. Mindezekkel méltánytalanság volna egyenesen a szabadkőműves intézményeket vádolni. Más dolog azonban a történet fonalán a közös kapcsokat kimutatni, melyek a társadalmi eszmék egymásból való fejlődését mutatják s ebben már nem is szükség kalandos teoriákra ragadtatni magunkat. Írott dokumentumok állanak rendelkezésünkre, melyeknek hitelességét a kritika minden kutatási eszközeivel képesek vagyunk bonczolni. 1723-ban maga a londoni nagypáholy utasította tagjait a szabadkőművesség tanaira, statutumaira, utasításaira és szertartásaira vonatkozó adatok összegyűjtésére és közzétételére. Ez a gyűjtemény aztán meg is jelent Anderson testvér neve alatt, a nagypáholy hivatalos láttamozásával ellátva.

Még messzebb ment a francia Nagy Orient, mely 1777 óta hivatalos közlönyt jelentetett meg a társulat legtitkosabb munkálatai és jelentései bő előadásával. Ezt a kiadványt aztán 1813 óta az évenkénti két solstitialis ünnep hivatalos jegyzőkönyvei váltották fel.

Ma már tehát alig van valami titkos a szabadkőművesség lényeges szervezetében azon a láthatatlan befolyáson kívül, melyet a közszellemre való hatásának tulajdonítanak. Maga az erősen róm. kath. meggyőződésű francia Deschamps is csak annyit mondhat a szabadkőművesség modern szervezetéről, hogy az egy lényegesen egyetemes szervezet, daczára a páholyok különböző ritusainak.

Fantasztikusabb és megbízhatatlanabb kiszínezését találjuk a szabadkőművesi legendának Disraeli politikai regényeiben

(1844), hol a nagy konzervatív államférfi ekkép nyilatkozik a szabadkőművesség szerepéről: „A világot egész más személyek mozgatják, mint azok hiszik, kiknek szeme nem mélyed a kulisszák mögé. Oroszországnak azt a titokteljes diplomatiáját, mely Nyugat-Európának réme, zsidók szervezik, ők annak főügynökei. . . . Az a hatalmas forradalom, mely most készül Németországban, a hol még mélyrehatóbb reformot fog okozni, mint az első, a melyről Anglia oly keveset tud, egészen zsidó befolyás alatt fejlődik, melynek sikerült majd minden professori tanszék monopoliumát kezébe ragadni“.

Azt hiszszük, Disraeli tévedését az orosz diplomacia titkos rugói tekintetében teljesen kimutatták a következmények. A mi a német egység kivívásában a szabadkőművesi törekvések részét illeti, bizonyos tendenciával szokták idézni Etzel tábornok, egy igen beavatott szabadkőműves nyilatkozatát, a ki 1872-ben Bismarckról ezeket mondotta volna: „Ő teljesen a mienk, s azon napon, melyen tétovázni látjuk, meg fogjuk tőle vonni bizalmunkat; ő ezt igen jól tudja“. Tulajdonképen azonban ép oly kevés pozitív adattal rendelkezünk Bismarck szabadkőművességére vonatkozólag, mint azon állítólagos fordulatról, mely a szabadkőművesség súlypontját Malapert, az „Elszász-Lotharingia“ páholy tagja szerint újabban Párisból Pétervárra és Berlinbe helyezte át, s a panszlavismus és pangermanismus jelszava szolgálatába állította.

Legtovább megy e nyilván kétes értékű hozzávetésekben a német Eckert, ki tudni véli, hogy a szabadkőművesség nemcsak egyetemes szövetkezet, de egy láthatatlan élő feje, vagy patriarchája is van, a kit csak a melléje rendelt törvényhozó és végrehajtó két bizottság tagjai ismernek. Ilyennek állította Palmerston lordot annak idején, mint a ki szintén viselte a patriarchai méltóságot. Szerinte a rendnek két külön része van: egy békés s egy harczias. Az első békés és szellemi eszközökkel folytatja működését, izgat és hódít, megnyeri a rendnek az állam és az egyház (t. i. protestáns), továbbá az egyetemek minden pozícióit, s mikor már jól előkészítette az utat, akkor átadja a tért a „firmamentum“-nak — így hívják a hadakozó fél directoriumát. Mihelyt fegyveres fellépésre kerül a sor, a békecsoport becsukja páholyait s így kerüli ki azt, hogy ne vádolhassák a forradalomban való részvétellel.

Hagyjuk e kétségtelenül igen szellemes, de merőben meddő kombinációkat s lássuk a szabadkőművességnek egyéb titkos társulatokkal közös programjából azt a részt, mely az állami politika intézésénél mint a közélet egyik factora követel meghallgattatást, s lássuk mindenekfölött azt a viszonyt, melybe

a protestantismus erkölcsi eszmevilágát, joggal vagy jogtalanul állították, s állítják ma is némelyek a szabadkőműves irányzatokkal. Azután le fogjuk vonni a végkövetkeztetést arra a magatartásra nézve, mely a protestáns közvéleményt tradícióinál és szelleménél fogva kell hogy megillessen a szabadkőművesi propagandával szemben.

II.

I. Napoleonnál a szabadkőművesség nem egyéb volt, mint az egyháznak az állam alá rendelésére szolgáló politikai eszköz, s hogy ebben a protestantismus megakadályozhatta volna, azt igen jellemzően vallja be később Szent-Ilona szigetén. midőn arról beszél, hogy miért nem honosította meg a protestantismust Franciaországban.

„Midőn — úgymond — a kormány gyepelőjét megragadtam, már megállapodott eszméim voltak mindazon nagy tényezőkre nézve, melyek a társadalmat összetartják. Mérlegeltem a vallás egész fontosságát s elhatároztam annak meggyökereztetését. De alig tudnák elképzelni, minő ellentállást kelle legyőzőm, hogy a r. katholicismust visszaállítsam. Szívesebben követtek volna, ha a protestáns lobogót tűzöm ki.

„Bizonyos, hogy azon felfordulásban, mely után következtem, azon romokon, melyek fölött álltam, választhattam volna a r. katholicismus és protestantismus között, s az is igaz, hogy a pillanatnyi viszonyok ez utóbbira voltak kedvezőbbek. De azonkívül, hogy valósággal ragaszkodtam született vallásomhoz, a legmagasabb rendű tekintetek bírtak rá a döntésre. A protestantismust proclamálva, mit nyertem volna? Franciaországban két nagy pártot teremtettem volna, egymáshoz majdnem egyenlőket, holott pedig azt akartam, hogy *egy se legyen*. Visszaidéztem volna a vallási viszályokat, holott a század felvilágosodottsága és akaratom azt tűzte célul elem, hogy azokat teljesen eltüntessem. E két párt egymást tépdesve, megsemmisítette volna Franciaországot s azt Európa rabszolgájává tette volna, pedig ambícióm az volt, hogy urává tegyem.

„A r. katholicismussal biztosabban érhettem volna el nagy céljaimat. Nálunk benn az országban a nagy szám magába nyelte a kicsinyt, s én föltettem magamban, hogy őket oly egyenlő elbánásban fogom részesíteni, hogy nemsokára helye se legyen a különbség fölismerésének.

„Azonkívül a r. katholicismus megtartotta számomra a pápát s befolyással és hatalmammal nem adhattam fel a reményt, hogy előbb-utóbb, egy vagy más úton, végre is kezembe ragad-

jam a pápa irányását, és akkor mily befolyást, mily támaszt nyerhettem volna a közvéleményben a világ többi részével szemben!”

Majd így folytatja Napoleon:

„I. Ferencz valóban arra volt rendeltetve, hogy már kezdetben fölkarolja a protestantismust s annak vezéreül nyilvánítsa magát Európában. Versenyhársa, V. Károly élénken fogta Róma pártját, mert ebben eszközt vélt találni arra, hogy leigázza Európát. Nem volt-e elég ez az egy is, hogy I. Ferenczet meggyőzze annak szükségességéről, hogy magára vállalja ugyan-ezen Európa függetlensége védelmét?

„Ha I. Ferencz fölkarolta volna a királyi suprematiának olyannyira kedvező lutheranismust, megkimélte volna Franciaországot azon rettentő vallási convulsióktól, melyeket később a kalvinisták idéztek elő, kiknek teljesen republikánus törekvése az volt, hogy megdöntsék a trónt s szép országunkat a bomlás szélére juttassák. Fájdalom, I. Ferencz mindezt nem értette meg, mert nem mentheté magát kételyekkel. Egyszerűen, nem látott oly messzire. Kora ostobasága! Feudális felfogás! I. Ferencz végre is nem volt egyéb egy tornahősnél, egy szalon-lovag, egyike a törpe nagy embereknek“.

Az „idéés Napoléoniennes“ csiráját látjuk e szavakban, melyek nem hagynak semmi kétséget az iránt, hogy I. Napoleonnál a szabadkőműves eszme a r. katolikus világeszmével érintkezett, szemben a protestantismus szellemével. Az összes kultuszok egyenlő védelmének, egyenlő szabadságának jelszava voltakép a szolgaságban való egyenlőséget jelentette, s végcélja nem volt más, mint a r. katolicismus, protestantismus és minden felekezeti kiirtása, ugyanaz tehát, a mi a szabadkőművesek álláspontja a pozitív vallásokkal szemben.

Azt a vádat, hogy a kalvinismus nem egyéb, mint illuminismus, s ez ismét nem más, mint a dogmától megtisztított, consequens kalvinismus, leghatározottabban De Maistre-nél látjuk formulázva, a ki már 1811-ben mint veszélyt jelezte azt, egy I. Sándor czárhoz benyújtott memorandumában, hogy mily könnyelműség a nyilvános tanszékeket s különösen az ifjú papság nevelését német kalvinistákra bízni, kik — úgy mond — szektájoknak, azon szektának, mely a királyok és államok megdöntésére egyesült, s melynek szelleme minden tekintély gyűlölete — romboló elveit a végletekig kifejti.

Tudni kell azonban, hogy De Maistre előtt, felekezeti elfogultságán kívül, e sorok írása közben főleg azok a befolyások lebegtek, melyeket abban az időben az orosz közoktatásra és papképzésre Sándor czár híres szabadkőműves tanácsosa,

Speransky gyakorolt, II. Józsefnek egyházi reformjaiban egykor legbuzgóbb *spiritus rectora*, a Speransky által a pétervári philosophiai tanszékre meghívott *Feszlerrel* együtt. Úgyde Feszlert, ez apostata kapuczinust, ki Berlinben „A barátsághoz” címzett yorki nagypáholyt szervezte, bár a protestáns vallásra csakugyan áttért — ennek szelleme hű kifejezőjeül, erkölcsi világnézete competens képviselőjeül soha el nem ismerhetjük; s így De Maistre mindazon következtetései, melyeket ezen tényre épített, a szabadkőművesség és a protestáns álláspont lényegi egysége szempontjából önmaguktól elesnek.

Nem vitatjuk, hogy a szabadkőműves irány, főleg a martinista páholyok, épen Oroszországban ne akarták volna a protestantismust eszközül fölhasználni távolabbi célok elérésére. Ily eszközök voltak kétségkívül több helyütt a biblia-társulatok, melyeknek érdekeit a czár mellett a mystikus rajongó Krudener asszony képviselte. Hiszen ismeretesek Herzen szavai, melyekkel a biblia-társulatokat, mint a szocialista ifjú Oroszország előfutárait üdvözölte, s tudva van az is, hogy a szabadkőművesek mily érdeklődéssel kísérték a czár vallási átalakulását. De a martinista szabadkőművességnek ezen pietistikus látszata nem volt egyéb, mint álarcz, melylyel a rendőri hatóság előtt politikai terveit leplezte s bizalmat igyekezett kelteni maga iránt. Ugyanaz a szerep volt ez a protestantismus részéről, melyet a róm. catholicismus játszott Napoleon kezében, mint hatalmi politikája csemtyűje.

Különben lehet-e erre nézve classikusabb argumentum, mint magának az illuminizmus atyjának, Weishauptnak Zwackhoz írt leveleiben elárult azon önvallomása, hogy mily hatást tett az ő papi fokozata másokra. „A mi a legkülönösebb — írja — az, hogy úgy protestáns és reformált theologusok, illuminismusunknak tagjai, valóban azt hiszik, hogy beszédemnek a vallásra vonatkozó része a kereszténységnek valódi szellemét, igazi értelmét tartalmazzák. Oh emberek — teszi hozzá — mit nem hitethetnek el veletek!”

Az 1806-ban Németországban megalapított „Tugendbund” ismét közeledést mutatott a protestantismus és a szabadkőművesi szekták közt, de ugyanakkor szakítást is jelentett ez utóbbival, mert nemcsak hogy annak kereszténységellenes támadásait kihagyta programjából, de épen ellenkezőleg a német keresztényen szabadkőművesség egy nemét támasztotta fel a szentszövetség oltalma alatt, mely páholyaiban nem tűrt meg zsidót s alkalmat adott azon pietistikus áramlatok felülkerekedésére, a melyek a század mystikus forrongásából indultak ki.

Célja volt e mozgalomnak Németország vallási egységét

humanitárius alapon vívni ki, s ezen jövőbeli német egyházat a bölcselem, nyelv- és természettudományok hármasságára fektetni. Könyvekben, egyetemi tanszékeken hangoztatták a keresztyénség morálját s ugyanakkor dogmáit mint symbolumot tartották fel, hogy hitet és hitetlenséget a német hazafiságban egyesítsenek. A szent-szövetség három nagy birodalmának souverain-je testvéreiül ismerte el egymást, mint az egyet képező három nagy keresztyén család feje. De a transcendentalis keresztyénségnek ez a szelleme tartalmatlanná lőn, mert a vallás helyébe a merő külső vallásosságot állította; a bécsi kongresszus, mely a fölébredt új vallásphilosophiai eszmények végrehajtására vállalkozott, a népek jogaival mitsem törődött, a legitimitás ürügye alatt lábbal tiporta a legitimitást s a kis római katolikus államokat kiszolgáltatta a nagy protestáns hatalmaknak.

A szabadkőművesség vérátömlesztése a protestáns konfessziók életerébe tehát nem sikerült. De nem fog sikerülni ezután sem; látjuk az angol és amerikai páholyok példáin, melyek pedig lényeges helyet engednek rítusaikban a bibliának. De — kérdezzük — mit nyer ebben a szövetkezésben a vallás? Mert hogy a páholyok csak vesztenek eredeti jellegülkől, az mindenki előtt tisztában lehet.

Az Egyesült-Államokban ugyanis a radikális párt bevalott törekvése az ifjúság nevelését minden fokon az állam kezeibe játszani s ezt a nevelést felekezetenélkülivé tenni, azaz kizárni belőle minden felekezeti elvet, legfeljebb a családnak engedve át mellékesen a dogmatikai nevelést, mely pedig az erkölcsi képzésnek az alapja. De ez az eszme, mely mintegy hatvan éve merült fel az északamerikai Egyesült-Államokban, homlokegyenest ellenkezett a protestáns felekezetek hagyományával. Európai forradalmárok által alakított titkos társaságban öltött először alakot 1828-ban, kik ezzel akarták megkezdeni az állam dechristianizálását. Ma már a szabadkőműves páholyok által mindenfelé elterjedt az a rendszer, mely az iskolákban nem lát egyebet anticipált páholyoknál s Isten nevében egyebet merő czifraságnál. Még egy ideig meg van engedve a családoknak a vallásoktatást otthon végezni, de ez a vallás nem szabad, hogy egyéb legyen, mint a magánlelkiismeret dolga, befolyás nélkül az erkölcsi és közéletre a liberalismus tanítása szerint. Az a morál, melyet az iskolákban tanítanak, tisztán emberi eredetében és céljában nem több semmivel, mint az önmagát kielégítő társas érintkezés eszméje.

De vajjon ez-e a protestáns nevelés ideálja? Senki sem fogja ezt velünk elhitetni, s ebben jelezve van a mély elvi

ellentét is a protestáns felfogás és a szabadkőművesi törekvések közt. Valóban az első és leggyökeresebb elágazása a két irányzatnak az oktatás rendszerében tör magának medret; erre mutat az is, hogy az 1878. július 18-iki holland törvényt az oktatás laicizálásáról — mely kimondja, hogy az oktatás programja tisztán tudományos s a vallást nem öleli magába — r. katolikusok és protestánsok egyaránt ellenezték. A második elágazás maga a keresztyénség erkölcsi tartalma, melynek igazi jelentőségét a forradalmakkal szemben oly szépen és mélyen fogja föl Stahl, midőn ezeket írja:

„Van egy erő, s csak ez az egy erő van, mely bezárja a forradalmak aeráját: ez az erő a keresztyénség. A keresztyénség a forradalom bűnével szembevetett ellenkező véglet; mert az egész emberi életet az isteni rendre alapítja. Azonkívül a keresztyénség teljesen kielégíti a forradalmak minden követelményeit is“.

Legújabbán a párisi „Jövő“ páholyából indult ki még egyszer az actio, a szabadkőművesi tanok közelebbi egyeztetésére a protestantizmus eszmekörével. Ezen lépések eredménye a szabadgondolkozók szektájának megalapítása Eugène Pelletan képviselő, egy protestáns lelkész fia által, ki annak elveit „ad hoc“ a következőkben formulázta:

„1. Állandó bizottság alakul a „Jövő“ páholyában mindazon testvérek számára, kik a jelen statutumokat elfogadják, „szabadgondolkozók bizottsága“ címmel.

2. A szabadgondolkozók nem ismernek el más igazságokat, mint a melyeket a gondolkozás bebizonyít, s más erkölcsi törvényt, mint a mit a lelkiismeret szentesít.

3. Hiszik, hogy az ekkép kinyilvánított igazság és jog az élet szabványait képezik.

4. Kimondják, hogy tiszteletben tartva mindenkinek szabad véleményét az istenség kérdéseiben, csakis a kijelentett dogmatikus vallásokat vetik el, mint a melyek ma a lelkiismeret és az ész tagadásai.

5. Ehhez képest kötelezik magukat, hogy minden egyházi kultuszon kívüli halnak meg.

6. A szabadgondolkozók szándékoznak ez elveket nyilvánosan gyakorolni; azokat a cél elérésére alkalmas erkölcsi és anyagi eszközzel terjeszteni.“

Ki ne látná az ellenmondást, melyben ez a program is szenved, a midőn egyfelől a hit és meggyőződés szabadságát proclamálja, másfelől mégis lelkiismereti kényszert statuál a pozitív hívők hátrányára? A keresztyén felfogás nem érheti be a gondolat szabadságával ott, a hol a hitszabadság lényegé-

ről folyik a vita. Hit és tudás oly különböző életkörök, melyekben egyiknek sem szabad elnyomnia a másikat. A szabadgondolkozók meg elvetik a külső egyházi életet és vallási cselekvényeket; de akkor hogyan biztosítják a lelkiismeret minden jogát azon hívők számára, kik ezekben nem esetleges és merőben értelmetlen nyilvánulásait látják csak a vallásos életnek, hanem a krisztusi gondolat átlényegülését és örökkévalóságát? Nem tekinthetjük a szabadgondolkozók álláspontját sem egyébnek, mint az élő hit megvihatlan bástyái biztos megkerülésének, azzal a fontos különbséggel, hogy míg a szabadkőművesség aggressiv tendenciái a vallás és tekintély nagy elméleti igazságai ellen szegződnek, addig Pelletan és követői megfordítják a fegyvert és a vallásos eszme halvány indifferentismusa mellett, annak összetartó, vigasztaló és fölemelő erejét akarják illusioriuussá tenni s ezzel mérik a legsúlyosabb csapást a belső hitéletre.

Nem lehet ezek után csodálni, ha a valódi protestantismus, az a protestantismus, mely keresztyén akar maradni, kénytelen előbb-utóbb levonni a következtetéseket s elválni a szabadkőművesség útjától. Ezt tette 1872-ben az „Alt-lutherischer Conferenz“, megtiltva a lelkészeknek, hogy a páholyok tagjai legyenek. A hitújítás és a szabadkőművesség titkos szellemi közösségének vádja nem új a protestáns egyház történetében. Ezzel gyanúsították Melanchton is, holott Bretschneider kimutatta, hogy Melanchton leveleiben nincs egyetlen passzus sem, mely a szabadkőművesség rendjére vonatkoznék, hacsak azokat a Melanchton jellemével egészen összhangzatban álló ajánlásokat és támogatásokat nem vesszük ily bizonyítékoknak, melyekben a nagy reformátor igen gyakran bizalmasan hozzáforduló idegeneket részesített.

De a két irányzat közötti távolságot és át nem hidalható különbségeket őszintén és elfogultság nélkül mutatták ki többen maguk a szabadkőművesek közül, hogy csak egy közlönyük, a „Latomia“ szavaira hivatkozzunk, mely így fejtegeti a szabadkőművesség és a protestantismus viszonyát egymással: „Vallási szempontból a protestantismus félútja a szabadkőművességnek. Amaz úgy tekinti a vallás lényegét, mint isteni kijelentést s az értelemnek csak hiábavaló törekvést enged, hogy formába öltöztessen egy oly tárgyat, mely nem vág körébe. Ellenben a szabadkőművességben az ész kell hogy megvédje nemcsak formáját, de lényegét is a vallásnak“. Természetesen a szabadkőműves közlöny ebből tévesen arra következtet, hogy a protestantismusnak vagy vissza kell térnie a r.katholicismusra, vagy pedig, ha félúton nem akar megállni, a szabadkőművesi

vallásban kell hogy előbb-utóbb végződjék. „Mert az ész — úgymond — csak pillanatnyilag elégítheti ki az a jog, hogy észszerű formát adjon oly valaminek, a mi értelmünket megvilágosítja. De mihelyt önmagának világos ismeretére eljut, belátja ennek lehetetlenségét. S akkor előáll az, hogy természeti jogának másik részét is követelni kezdi, elutasítja magától a rákényszeríteni akart gyűlöletes dolgot s szabadon választ vagy újat keres magának, mely megfeleljen természetének“.

Majd így folytatja: „Ezek a szempontok vezetnek a protestáns egyház jelenlegi eseményei megértésére. A keresztyén-ség történetének allegorikus és mystikus jelentése, a keresztyén dogmák mystikusan ideális magyarázata, végre a legnagyobb erőmegfeszítés, melyet legutóbbi időben kifejtettek, hogy ezt a keresztyénséget fentartsák a protestáns egyházban, tökéletesen kiűztek minden revelációt az értelem köréből. A béke megkötésére folytatott alkudozások közt az értelem meggyőződhetett diadaláról; konstatálhatta a gyökeres ellentétet, mely az ő tanai és a protestáns egyház tanai közt van, vagyis hogy nincs középút a hit és hitelenség, a vallásosság és atheismus között“.

Tökéletesen aláírjuk e sorokat s mi is abban látjuk legerősebb zálogát a protestantismus jövőjének a szabadkőműves szekták közlönyével szemben, hogy nincs középút a vallás és vallástalanság között. De akkor meg kell szünnie minden törekvésnek, mely a protestantismust a szabadkőművesség részéről bármiféle szellemi rokonsággal kompromittálná.

Mint igazi protestáns felelt meg Eckert arra a kérdésre, hogy a nép erkölcsi nyertek-e a szabadkőművesség által vagy nem? Felelete rá az, hogy a történelem ezt tagadni kénytelen. Igaz, hogy 1770 előtt, a szabadkőművességnek Németországban való meggyökerezése előtt, a népnek kevesebb tudományos ismerete volt, de viszont kitűnt becsületessége, jó erkölcsi által. Szerette otthonát, könyörületes volt a szegényekkel, hű, becsületes és elégedett volt azzal, a mit a gondviselés osztályrészéül juttatott; egyszóval Isten parancsai szerint élt, a kit szentül hitt és imádott.

Ma ellenben -- folytatja Eckert — ma el van árasztva lázadó gőggel; szomjazik a tiltott élvezetekre; nincs hite Istenben, az ő szent parancsaiban, a jó jutalmában s a gonosz büntetésében. Azt gondolja, minden meg van engedve, a mi hasznára válik, a mi sóvárgását kihívja. Következésképp bírvágyó, kapzsi, érzéki. A mivel ma még mint sajátjával bír, az a külső simaság kétes érdeme, mely azonban napról-napra hanyatlóban van

s melyet az üresszivűség s az élvezetek mértéktelen vágya oly eldurvulással, érdességgel helyettesít, melynek még csak ellepülésére sem fordítanak gondot.

Mind e bajoknak forrását Eckert — nem mondjuk, hogy minden túlzás nélkül, de helyes ösztönnel — a szabadkőművés-ségben látja, melynek tanai, tagadva minden isteni revelációt, a régi hit helyébe kárhozatos anyagiságot csempészték, mely a legdurvább deismusra, sőt atheismusra vezet. A protestáns kultuszt nagyrészen *beavatott* papok végzik, kik nem hivén többé missiójuk szentségében, functiójukat csak önfentartási eszköznek tekintik. Lehet-e csodálni — kiált föl aztán — hogy egy nemzedék óta nem látni őket többé a betegek és haldoklók ágánál, nem törődnek velök?

Pedig mindez csak természetes. Mikor a társadalom leg-elsőkelőbbjei folytonosan azt hallják a páholyokban, hogy ne tekintsék a nép hitét egyébnek hiú babonánál, a nép elvakítására és fékezésére szolgáló ügyes eszköznél; mikor az utánzandó példányképek, az állam tisztviselői és a műveltebb osztályok a hit tagadására és kigúnyolására tanítanak: akkor el kell készülni arra, hogy a népet elfajulni és barbárságba süllyedni lássuk.

Azt mondják: „Tégy jót jutalom reménye és rosszat büntetés félelme nélkül“, azaz: „ne higgy a földöntúli életben“. Ki hihetne — kiált föl Eckert — egy oly nép erkölcsösségében, mely nem hisz többé a jót jutalmazó s a rosszat megtorló istenségben? Így aztán nem is találjuk sehol legkisebb nyomát sem atyáink régi szokásának: a családi imának, s egy 1794-ben Berlinben megjelent szabadkőműves manifesztumban ezt a rendkívüli vad és cynikus beismerést olvassuk: „A nép vallásos hite a rend (szabadkőműves) által tervszerűleg leromboltatott; czélzatosan keltették fel a legpusztítóbb szenvedélyeket. A rend kebeléből támadt az a politikai és erkölcsi korrupció, melyben a nép hosszú nemzedékeken át fog fetrengeni: a rendnek kell betudni minden elmúlt és eljövendő forradalmakat“.

Hiába tagadnók, a szabadkőművesség ma: állam az államban, s egyre gyarapodó hatalmának és befolyásának a társadalom és közkormányzat minden ágában, főoka a kölcsönös segély és támogatás elve, melyet tagjai egymásnak nyújtanak. Valóban szép és keresztyén elv, melyhez a gyakorlati erkölcs-tan szempontjából a legkisebb szó sem férhet. És kiinduló pontja mégis hamis, mert az a segély, melyet talán száz-ezreknek nyújt, voltaképen millió és millió mások hátrányára

érvényesülhet csak. Áldás és jótékonyság helyett, melyet a küzdő és szenvedő emberiség útjaira szórhatna, az összekötetések uralmát, a stréberség létráját teremti meg. Ha ápolja is még benne az emberszeretet erényeit egy-egy idealista itt-ott, de nem irthatja ki abból az önző érdekek rugóját, mely a nagy tömegek előtt az egyéni érvényesülés biztos és kényelmes zsámolyát kínálja abban a nagy szervezetben, mely ép oly hierarchiává fajulással fenyeget most, mint a mivé a r. katolicismus világeszménye fajult el hatalmi ábrándjaiban. Nem ez a protestáns individualismus társadalmi világnézete, mely az egyén belső értékében, élő szellemiségében látja a személyi jogosultság mértékét s a polgárosulás végeztelját. Nem ez az a morál, mely az emberi boldogság problémáját a hit és lelkiismeret imponderábilis tényezőivel akarja megoldani. A protestantismus az egyéni szabadság nemesebb, magasztosabb értelmezését írta zászlójára; a szabadkőművességnél harcban látjuk az egyén erkölcsi függetlensége ellen a társadalom egy intézményes rendjét, melynek meg vannak a maga kiváltságoltjai, dogmatistái és acolytái.

Könnyen megmagyarázható jelenség, hogy a protestáns közvélemény mindedig nem jött konfliktusba a szabadkőművességgel, dacára annak, hogy attól egész felfogásában, vallás-erkölcsi rendszerében távolabb áll, mint a r. katolicismus. Ez nem paradoxon, mert csak természetes, hogy a róm. kath. környezetben növekedett katolikus a katolikuson kívül nem ismer más vallást. Ha szenvedélyei, vágyai, gőgje elfordították őt vallási feladataitól, akkor rendesen minden vallásról lemond, sőt hogy magamagát félrevezesse, a vallásos eszme ellen is kikel, s miután mindent kigúnyolt maga körül: erkölcsöt, szokást, hitbuzgalmat, végre magát a katolikus egyházat is megtámadja, mert hisz még mindig abban látja az igazi vallás megtestesülését.

Nos, a protestáns egyháznál ilyen belső harc nem is képzelhető, mert a vakbuzgóság és hitetlenség két kategóriájának véglete közt a protestantismus a vallási viszonylatok számtalan árnyalatát engedi meg. Példa rá az episkopális egyház, az evangélikusok, a reformátusok, a methodisták, a baptisták, a presbyteriánusok stb. Közös elvünk csak a szentírás szabad magyarázata s Isten kegyelméből mindenkinek saját hite szerint való üdvözülése Krisztus evangélioma alapján.

Világos, hogy ez az álláspont épen mert kevesebb részt nyit a szabadkőművesi dogmák befogadására, indifferensebbé tesz azzal szemben. Ez a magyarázata annak, hogy amíg katolikus részről a modern szabadkőművesi tendenciák ostromozása

mintegy dogmai postulátum, addig a protestantismus alig vette magának a fáradságot, álláspontját ez irányban félre nem érthetőleg tisztázni. Ez azonban nem szabad hogy megtéveszsen a protestantismus valódi szelleme felől, mely nem azonosíthatja magát a szabadkőművességgel, a nélkül, hogy világtörténelmi missiójáról le ne mondana, a nélkül, hogy áthidalhatlan szakadást ne jelezne a keresztyénséggel, melynek feladata az igazságot tanítani az embereknek, leleplezni a tévelygéseket, küzdeni a gonosszal minden formájában, s az erény gyakorlata útján minél többeket kalauzolni el arra az útra, melyet mesterünk, a Megváltó követett.

* * *